

<https://doi.org/10.46991/hc.2025.22.1.257>

The Culture of Civil Participation as a Prerequisite for Democratization and Institutionalization of Civil Society in the Republic of Armenia (1991-2019)

Arnak Sargsyan

<https://orcid.org/0000-0003-0582-4511>

YSU, Candidate of Political Sciences, Associate Professor

arnak.sargsyan@ysu.am

Keywords: Civic Participation,
Civil Society, Political Culture,
Directions of Civic Participation,
Democratic Consolidation,
Institutional Legislative Norms.

Political participation is one of the main concepts in the study of political science, and at different times a number of theorists have interpreted it with a different theoretical and methodological approach. As a result of modern socio-political transformations, the theoretical analysis of the problem of participation shows that under the conditions of globalization, the forms and principles of people's involvement in political life are gradually changing, and the traditional tools and concepts of the exercise of power are being revised. The full interaction of civil society institutions with other actors of the socio-political system gradually leads to the institutionalization of participation and the provision of operational procedures. That is, each of the institutions, cooperating with other elements of the social system (legal, social, economic, political, etc.), will be able to provide structures of a civilized civil society.

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

Առնակ Սարգսյան

ԵՊՀ, Քաղաքական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

Հիմնաբառեր՝ Քաղաքացիական մասնակցություն, քաղաքացիական հասարակություն, քաղաքական մշակույթ, քաղաքացիական մասնակցության ուղղությունները, ժողովրդավարական համախմբում, ինստիտուցիոնալ օրենսդրական նորմեր:

History and Culture Vol.-22(1), 2025, pp. 257-266

Received: 15.06.2025

Revised: 13.08.2025

Accepted: 14.09.2025

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© The Author(s) 2025

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

Քաղաքական մասնակցությունը քաղաքագիտության ուսումնասիրության հիմնական հասկացություններից է, և տարբեր ժամանակներում մի շարք տեսաբաններ այն մեկնաբանել են այլ տեսամեթոդական մոտեցմամբ: Ժամանակակից հասարակական-քաղաքական փոխակերպումների արդյունքում մասնակցության հիմնահիմքի տեսական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ համաշխարհայնացման պայմաններում քաղաքական կյանքին մարդկանց ներգրավվածության ձևերն ու սկզբունքները աստիճանաբար փոփոխության են ենթարկվում, վերանայվում են իշխանության իրականացման ավանդական գործիքակազմն ու պատկերացումները: Հասարակական-քաղաքական համակարգի մյուս դերակատարների հետ քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների լիակատար փոխգործակցությունը աստիճանաբար հանգեցնում է մասնակցության ինստիտուցիոնալացմանը և գործառնական ընթացակարգերի ապահովմանը: Այսինքն՝ ինստիտուտներից յուրաքանչյուրը, համագործակցելով հասարակական համակարգի (իրավական, սոցիալական, տնտեսական, քաղաքական և այլն) մյուս տարրերի հետ, կկարողանա ապահովել քաղաքակիրթ քաղաքացիական հասարակության կառուցակարգեր:

Культура гражданского участия как предпосылка демократизации и институционализации гражданского общества в Республике Армения (1991-2019 гг.)

Арнак Саргсян

ЕГУ, кандидат политических наук, доцент

Ключевые слова: гражданское участие, гражданское общество, политическая культура, направления гражданского участия, демократическая консолидация, институционально-законодательные нормы.

Политическое участие является одним из основных понятий в изучении политической науки, и в разное время ряд теоретиков трактовали его с разным теоретико-методологическим подходом. Теоретический анализ проблемы участия в условиях глобализации в результате современных социально-политических трансформаций показывает, что формы и принципы вовлечения людей в политическую жизнь постепенно меняются, традиционные инструменты и концепции осуществления власти пересматриваются. Полноценное взаимодействие институтов гражданского общества с другими акторами социально-политической системы постепенно приводит к институционализации участия и обеспечению операциональных процедур. То есть каждый из институтов, взаимодействуя с другими элементами общественной системы (правовыми,

социальными, экономическими, политическими и т. д.), сможет обеспечить структуры цивилизованного гражданского общества.

* * *

Ներածություն: տեսամեթոդական նկատառումներ, նպատակ և խնդիրներ:

Քաղաքացիական մասնակցությունը հանդիսանում է ժողովրդավարական հասարակարգի և քաղաքացիական հասարակության կայացման կարևորագույն գրավականներից մեկը: Առանց հասարակական-քաղաքական կյանքին քաղաքացիների ներգրավվածության հնարավոր չէ ժողովրդավարական վարչաձևի պայմաններում կառավարման համակարգում արդյունավետ կառուցակարգեր ներդնել: Հասարակարգերի վարչաձևերը տարբերվում են քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացին քաղաքացիների ներգրավվածությամբ: Այլ վարչաձևերից ժողովրդավարականի անցումը պայմանավորված է ինչպես իշխանության տարանջատման սկզբունքով, մարդու իրավունքների և ազատությունների երաշխավորությամբ, ընդդիմության ինստիտուտի առկայությամբ, հասարակական-քաղաքական բազմակարծությամբ, բազմակուսակցական համակարգով և այլ առանձնահատկություններով, այնպես էլ մասնակցային մշակույթի դրսևորման տարբեր հայեցակետերով:

Քաղաքացիների կամարտահայտման ձևը ժողովրդավարական հասարակարգի գործառնության առանցքային սկզբունքն է, որի միջոցով տեղի է ունենում հասարակական-քաղաքական կյանքին քաղաքացիների մասնակցությունը, որը, ի դեպ, միանշանակ չէ: Այսպես, քաղաքացիների ներգրավվածությունը քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացին հիմնականում դրսևորվում է ընտրություններին մասնակցությամբ, սակայն ժողովրդավարական հասարակարգերում հանդիսանալով քաղաքական մասնակցության ապահովման գործընթաց՝ այն ամբողջությամբ չի արտահայտում քաղաքացիների մասնակցությունը: Նշենք, ինչպես նախկինում, այնպես էլ հիմա, քվեարկությունը քաղաքացիների ձայնը լսելի դարձնելու միջոց է, բայց հասարակության փոխակերպման արդյունքում հետզհետե ընդլայնվում են նաև ոչ կոնվենցիոնալ մասնակցային գործողությունները, որոնք վկայում են հասարակության քաղաքացիական գիտակցության բարձր մակարդակի մասին: Մասնավորապես, կարելի է փաստել, որ ժողովրդավարական համախմբման փուլում գնալով ավելի է արդիական դարձել քաղաքացիների մասնակցության նոր ձևերի ներդրման և կիրառման անհրաժեշտությունը հասարակական-քաղաքական կյանքում: Հետևաբար ժողովրդավարական հասարակարգի և քաղաքացիական հասարակության դրսևորման համար առավել քան կարևոր է նորմատիվա-իրավական և գործառնական ընթացակարգերով մասնակցային գործընթացի կանոնակարգումը:

Ի հավելումն վերոշարադրյալի՝ նշենք, որ համաշխարհայնացման պայմաններում առանց քաղաքացիների՝ իրենց իրավունքների ընկալման և իրացման հնարավոր չէ պատկերացնել ժողովրդավարական քաղաքական համակարգի կայացումը: Յուրաքանչյուր ոք հասարակական հարաբերությունների ցանկացած ոլորտում պետք է արտահայտի իր համոզմունքները և հանդիսանա դրանք կրողը: Գիտակցված մասնակցային գործընթացը արդի հասարակարգի ձևավորման և կայացման ուղենիշն է, երբ հասարակության մեջ առկա խնդիրների լուծման անմիջական հաղորդակիցն է դառնում պետության քաղաքացին, իսկ պետական պաշտոնատար անձինք իրենց գործողություններով հաշվետու են նրա առաջ:

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

Նորանկախ ՀՀ-ում քաղաքական համակարգի փոխակերպման գործընթացը սկիզբ դրեց ժողովրդավարության անցման գործընթացին, որը հանգեցրեց հասարակական-քաղաքական կյանքի արմատական վերափոխմանը: Իսկ այդպիսի փոխակերպումները հետապնդում են քաղաքացիական հասարակություն ձևավորման անհրաժեշտություն: Որդեգրելով ժողովրդավարացման ուղին՝ ՀՀ-ում ներդրվեցին իրավական և սոցիալական պետության կառուցման ընթացակարգերը: Մասնավորապես, նոր պայմաններում քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացը պահանջում էր այնպիսի մասնակցային մշակույթի ձևավորում, որը կհամապատասխաներ ժողովրդավարության սկզբունքներին և կնպաստեր ժողովրդաիշխանության իրացմանը: Հետևաբար ժողովրդավարական համախմբման փուլում ՀՀ քաղաքական համակարգի կայունացման, մասնակցային գործընթացի ինստիտուցիոնալացման տեսանկյունից արդիական են քաղաքական մասնակցության կառուցակարգերի ներդրումը, դրանց ինստիտուցիոնալ ամրագրումն ու հասարակության քաղաքացիական գիտակցության մեջ մասնակցային մշակույթի արժևորումը՝ հատկապես հասարակության շարժիչ ուժի՝ երիտասարդության, հասարակության քաղաքական կյանքի տարբեր ոլորտներում և որոշումների կայացման գործընթացներում ներգրավվածությունը՝ որպես համախմբված ժողովրդավարության իրականացման կարևոր նախադրյալներ: Հարկ է նշել, որ հասարակության սոցիալ-տնտեսական, մշակութային զարգացումը ապահովող ուժը՝ երիտասարդությունն է, որը պետք է ակտիվ, շահագրգիռ մասնակցություն ունենա պետության առջև ծառացած խնդիրները լուծելու հարցում: Պետական իշխանությունը անհրաժեշտ է, որ ստեղծի պայմաններ երիտասարդների ինքաիրացման և հասարակական գործընթացներում նրանց ակտիվ ներգրավվածության համար [Соколов А., 2009, 84]: Իսկ երիտասարդական քաղաքականության նպատակը երիտասարդ քաղաքացու սոցիալականացումն է՝ նրա ստեղծագործ ներուժով հասարակության զարգացումը ապահովելը: Ըստ որոշ հեղինակների [օրինակ՝ Ռ. Ադլեր, Ջ. Գոգին [Adler R., Goggin J., 2005, 236-253], Դ. Օուեն [Owen D., 2008, 23] Ռ. Դալտոն [Dalton R., 2008] և այլք՝ երիտասարդության քաղաքական սոցիալականացումը կարող է տեղի ունենա երկու՝ քաղաքական և քաղաքացիական մասնակցություն ճանապարհով: Ինչպես նշել է Դ. Օուենը, քաղաքական մասնակցության ուղղվածությունը ենթադրում է մասնակցություն քաղաքական ինստիտուտների գործունեությանը, ինչպես օրինակ՝ թեկնածության առաջադրում, ընտրարշավ, քվեարկություն, հանրահավաք, կուսակցական անդամակցություն, քաղաքական բանավեճեր և այլն [Owen D., 2008, 8]: Ըստ Ռ. Դալթոնի քաղաքական մասնակցությունը՝ որպես քաղաքացի-սուբյեկտ, կապված է պարտավորությունների կատարման, որոշակի նորմերի պահպանման, իրավունքների իրագործման պարտականությունների հետ: Քաղաքական սոցիալականացման այս ձևը ենթադրում է սահմանափակ քաղաքական մասնակցություն՝ հիմնված միայն այն չափորոշիչների վրա, որոնք բնորոշ են գործող քաղաքական կարգին [Dalton R., 2008, 218]:

Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալ ձևավորումը: Վերոշարադրյալից ելնելով՝ նշենք, որ քաղաքացիական հասարակության առկայությունը ժողովրդավարական

հասարակարգի ձևավորման հիմքն է: Ոչ ժողովրդավարական հասարակարգի պայմաններում քաղաքացիական հասարակությունը չի կարող դրսևորվել, քանի որ ժողովրդավարության կարևորագույն տարրերից մեկի՝ քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունը պետության կառավարմանը և նրանց ներգրավվումը քաղաքական որոշումների ընդունման գործընթացին տեղի են ունենում միայն քաղաքացիական հասարակության առկայության պարագայում: Ամբողջատիրական վարչակարգի պայմաններում իշխանության կենտրոնացումը մեկ անձի կամ խմբի ձեռքում, մեկ միասնական գաղափարախոսությունը և բազմակարծության մերժումը բացառում են քաղաքացիական հասարակության գոյությունը, չնայած կարող ենք այդ վարչակարգը դիտարկել քաղաքացիական հասարակության ձևավորման և հետագա գործարկման համար անհրաժեշտ ինստիտուտների և զանազան հասարակական միավորումների ստեղծման ու կայացման փուլ: Հարկ է նկատել, որ ամբողջատիրական [օրինակ՝ ԽՍՀՄ] վարչակարգի պայմաններում հասարակական կյանքը վերահսկվում էր իշխող վարչակարգի կողմից, և, բնականաբար, մասնակցության դրսևորման մասին խոսելն անիմաստ է. մարդու իրավունքներն ու ազատությունները դեկլարատիվ բնույթի էին, հասարակական միավորումների և շարժումների ինքնուրույն գործունեությունն անհնարին էր, մրցակցությունն ու ազատ շուկայական հարաբերություններն իսպառ բացակայում էին: Բնականաբար, քաղաքական կյանքին մարդկանց մասնակցությունը ժողովրդավարության անհրաժեշտ, բայց ոչ բավարար նախապայման է: Այնուհանդերձ, մարդկանց ազատությունն ու ինքնուրույնությունը, ինչ-որ գաղափարների շուրջ համախմբվելու և հանրային նշանակության որոշ խնդիրներ լուծելու ունակությունը, ինչպես նաև մասնավոր սեփականության և ազատ շուկայական հարաբերությունների ապահովումը, այն է՝ քաղաքացիական հասարակության գոյությունը, կարող են խթանել հասարակարգի՝ ժողովրդավարականից անցումը համախմբման փուլ:

Խորհրդային միության փլուզումից հետո միջազգային կառույցները ձեռնամուխ եղան քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների միջոցով ժողովրդավարական հասարակարգը զարգացնելուն՝ հավատալով, որ կայացած քաղաքացիական հասարակությունը կնպաստի արդյունավետ կառավարմանը, ինչպես նաև քաղաքացիական մասնակցության և սոցիալական վստահության մեծացմանը: Սա ենթադրում էր աջակցություն ՀԿ-ների գործունեությանը և դրանց թվի ավելացում հետխորհրդային տարածքում, որից բացառություն չէր նաև ՀՀ-ը [Ishkanian A., 2009, 9-34]: Հատկանշական է այն, որ ՀՀ-ում անկախությունից հետո քաղաքացիական հասարակական կազմակերպությունների [այսուհետ՝ ՔՀԿ-ների] ձևավորման համար օրենսդրական լուրջ քայլեր իրականացվեցին [Քաղաքացիական հասարակության կազմակերպությունների զարգացման ինստիտուցիոնալ և օրենսդրական բարեփոխումների հայեցակարգ», հավելված 1]: Մասնավորապես, 1996 թ. ընդունված «ՀԿ-ների մասին» ՀՀ առաջին օրենքով [«ՀԿ-ների մասին» ՀՀ օրենք, 22.10.1996] ուժը կորցրած ճանաչվեց ՀԽՍՀ Գերագույն խորհրդի նախագահության 1989թ. հոկտեմբերի 30-ի՝ «Քաղաքացիների միավորումների կանոնադրությունները գրանցելու ժամանակավոր կարգի մասին» հրամանագիրը: Հետագայում ՔՀԿ-ների բնականոն գործունեությունը և կայուն զարգացումը ապահովվելու, ինչպես նաև դրանց նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելու, պետական քաղաքականություն մշակելու գործում ՀՀ քաղաքացիների շահերը ներկայացնելու ու քաղաքացիական հասարակության կայացման նպատակով 2008 թ. ստեղծվեց ՀՀ հանրային խորհուրդը, որը, խորհրդատվական և

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

ապաքաղաքականացված մարմին է՝ ձևավորված ՀՀ քաղաքացիների, հասարակական միավորումների, Սփյուռքի ներկայացուցիչների կամավոր մասնակցության սկզբունքով: Առանձնապես կարևորելով Հանրային խորհրդի դերը երկրի հանրային կյանքում՝ կատարվեցին փոփոխություններ ՀՀ Ազգային ժողովի և կառավարության կանոնակարգերում. մասնավորապես՝ 2018 թ. մարտի 7-ին ընդունված ՀՀ օրենքը «Հանրային խորհրդի» մասին, որով այն իրավունք ստացավ հիշյալ մարմինների գործունեությանը մասնակցելու և դիրքորոշում հայտնելու [«ՀԵ մասին» ՀՀ օրենք, 07.03.2018]: Ի հավելումն վերոհիշյալի՝ նշենք, որ 2009 թ. ՀՀ կառավարությունը հավանություն տվեց «ՀԿ-ների մասին» օրենքում փոփոխություններ կատարելու նախագծին [«ՀԿ-ների մասին» ՀՀ օրենք, 16.12.2016]: Մասնակցությունը հասարակության զարգացմանը կամ կառավարության ձևավորմանը ուղղված գործընթաց է, որի համաձայն՝ քաղաքականության առանցքային դերակատարները ներգրավված են հիմնախնդիրների և ոլորտային գերակայությունների սահմանման գործընթացում՝ նշանակալիորեն վերահսկելով ծրագրերի պլանավորումը և իրականացումը:

Քաղաքացիական մասնակցության դրսևորման կառուցակարգերը և գործառնական առանձնահատկությունները: Ինչպես նշվել է բրիտանական INTRAC ուսուցողական և հետազոտական կենտրոնի՝ Մեծ Բրիտանիայի և Հյուսիսային Իռլանդիայի Միացյալ Թագավորության Միջազգային Զարգացման նախարարություն [այսուհետ՝ ՄԶՆ] ներկայացված հաշվետվությունում, մասնակցությունը դիտարկվում է որպես լայն հասկացություն, որը տարբեր մեկնաբանությունների է ենթարկվում: Նպատակ չունենալով միասնական հստակ սահմանում տալ այդ հասկացությանը՝ վերոհիշյալ հաշվետվության մեջ նշվել է, որ այն տեխնիկական կամ գիտական հասկացություն չէ: Ուստի այն դիտարկվում է որպես գործնական քաղաքականության կազմակերպման սկզբունք [The Participatory Approaches Learning Study [PALS] Overview Report [International NGO Training and Research Centre], For the Department of International Development, 1999]: Այսպես, մասնակցությանը վերաբերող՝ ՄԶՆ գրառումներում ներկայացվում է մասնակցության չորս առանցքային տարրեր.

1. տեղեկատվություն
2. խորհրդատվություն
3. գործընկերային հարաբերություն
4. վերահսկողություն [Թադևոսյան Գ., Չալոյան Ա., Ղազարյան Դ., 2008, 20-21]:

Մասնակցությունը կարող է տարաբնույթ լինել: Այն կարող է դրսևորվել՝

- Տարբեր ոլորտներում [հասարակական-քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական, մշակութային և այլն]:
- Տարբեր ձևերով՝ ուղղակի, անուղղակի:
- Տարբեր կերպով՝ ըստ իր կազմակերպվածության աստիճանի. Ինչպես սանկցիաներով, այնպես էլ կազմակերպված՝ քաղաքացիական հասարակության սուբյեկտների գործառնությամբ:

- Տարբեր խորությամբ. այսինքն՝ սովորաբար հասկացվում է մասնակցության այն աստիճանը, որով քաղաքացիական հասարակության սուբյեկտները հնարավորություն ունեն ներթափանցելու կառավարության դաշտ և մասնակցելու որոշումների կայացման բուն գործընթացին:
- Ըստ տարբեր ընդգրկվածության. սա նշանակում է մասնակցության գործընթացում բազմաբնույթ խմբերի ներառում, ինչպես նաև մասնակցության շրջանակի ընդլայնում՝ ոչ նմանատիպ խմբերի ընդգրկման միջոցով կառավարող ընտրախավին իրենց բնութագրիչներով փոխարինելով:
- Իր ազդեցության մասշտաբով՝ քաղաքականության զարգացման ծրագրերի ներկայացման և իրագործման շրջանակներում:
- Միտված լինելով որոշակի օբյեկտի [ըստ որևէ հատկանիշի՝ առանձնացված գործունեության ոլորտ, որին առնչվում է տվյալ մասնակցային գործողությունը], առարկայի [խնդիր, որի բացահայտմանն ու լուծմանն է նպատակամղված տվյալ մասնակցային գործողությունը]:
- Որոշակի սուբյեկտների միջոցով [Թադևոսյան Գ., Չալոյան Ա., Ղազարյան Դ., 2008, 21-22]:

Մասնակցության մեխանիզմները ամրագրվելով օրենքներում՝ «պարտադրում» են կառավարությանը կամ վերջինիս առանձին կառույցներին, հասարակության դերակատարներին ներգրավել հանրային քաղաքականության այս կամ այն գործընթացին: Ընդհանուր առմամբ, մասնակցությունը դառնում է անիմաստ, քանի դեռ իշխանության սուբյեկտները խոչընդոտում են մասնակցությունը որոշումների կայացման, ռեսուրսների կառավարման և վերահսկման գործընթացներին:

Քաղաքացիական մասնակցությունը, որպես կամավոր գործողության դրսևորում, օգնում է համակարծիք [և ոչ միայն] հայացքներ ձևավորել և ամրապնդել ժողովրդավարականին բնորոշ կառավարման համակարգը: Հասարակական-քաղաքական գործընթացներում քաղաքացիների մասնակցությունը հանգեցնում է առավել արդյունավետ կառավարմանը և տարբեր ծրագրերի իրականացմանը՝ տեղական փորձն ու ձեռքբերումները դարձնելով ծրագրերի ընտրության, նախագծման և իրականացման մաս:

«Քաղաքացիական ներգրավվածություն» և «Մասնակցություն» հասկացությունների հարաբերակցության մասին խոսելիս, թերևս անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ քաղաքացիական ներգրավվածության սահմանումը ավելի լայն է, քան մասնակցությունը, ավելին՝ մասնակցությունը քաղաքացիական ներգրավվածության առավել ակտիվ դրսևորումն է: Մասնակցությունը գործողությունների այնպիսի պայմանների գործադրումն է, որոնք կարող են նպաստել ակտիվացնելու հասարակության այն հատվածը, որը հասարակական-քաղաքական կյանքի ներգրավման հարցում և պետական ապարատի գործունեության վերահսկման առումով պակաս դերակատարում ունի [Թադևոսյան Գ., Չալոյան Ա., Ղազարյան Դ., 2008, 20-21]:

Քաղաքացիների մասնակցության աստիճանը ընդլայնելու առումով կարևոր նշանակություն ունեն նաև հասարակական կազմակերպությունները: Հասարակական կազմակերպություններին անդամագրվելով՝ քաղաքացիները ինտեգրվում և ակտիվ մասնակցում են հասարակական կյանքին:

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

Ի հավելումն վերոշարադրյալի՝ նշենք, որ մի շարք ՀԿ-ների գործունեությունը պայմանավորված է երկու նպատակով՝ դրամաշնորհների միջոցով գումար աշխատելու կամ իշխանություններին ծառայելու: Այդ պատճառով էլ ՀՀ-ում գրանցված մի շարք ՀԿ-ներ իրենց հիմնական գործունեությունից դուրս են գտնվում և մեծ մասամբ զբաղված են ժողովրդավարական արժեքներին նպաստելու իմիտացիայով:

Խոսելով քաղաքական մասնակցության մասին՝ մենք չենք կարող չանդադրադառնալ հաշմանդամներին: Նրանց մեծ մասը, կարծես օտարված լինի հասարակությունից և նրանց մասնակցության աստիճանը բավականին ցածր է: Հիմնականում հաշմանդամների համար առաջնային խնդիր է իրենց իրավունքների ոչ միայն իմացությունը, այլև՝ իրագործման երաշխավորությունը և դրանցից օգտվելու հնարավորությունը:

Ներկայումս մի շարք ՀԿ-ներ զբաղված են նրանց օրինական իրավունքների պաշտպանությամբ և ամրագրմամբ: Հետևապես ժողովրդաիշխանության կառավարման պայմաններում առաջնային է հասարակության բոլոր խմբերի ինտեգրումը և ակտիվ մասնակցությունը հասարակական-քաղաքական կյանքին: Ուստի այդ մասնակցությունը պետք է հանգեցնի ընտրական իրավունքի ոչ միայն ակտիվ, այլև՝ պասիվ դրսևորմանը: Նրանք պետք է հնարավորություն ունենան մասնակցելու քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացին՝ ներգրավվելով իշխանության ճյուղերի գործունեությանը:

Հարկ է նշել, որ քաղաքացիների ներգրավվածությունը քաղաքական կյանքին կախված է տիրող իրավիճակից, քաղաքական համակարգի բնույթից, ինչպես նաև մարդու քաղաքական հետաքրքրության շրջանակներից: Վերջին հաշվով, մարդն ինքն է ձևավորում քաղաքական իշխանություն՝ սեփական քաղաքական գործունեության և հասարակության մեջ իր վարքագծի միջոցով:

Քաղաքական մասնակցության վրա առանցքային դերակատարում ունի հասարակության մեջ քաղաքական մշակույթի դրսևորման մակարդակը, որն արտահայտվում է ժողովրդավարության նորմերի և ինստիտուտների ներդրման և ընկալման մեջ: Այստեղից կարող ենք եզրակացնել, որ հասարակության քաղաքացիական գիտակցության մեջ որքան խորն է ժողովրդավարական արժեքների և նորմերի ըմբռնումը, այնքան բարձր է քաղաքական մասնակցության մակարդակը: Եվ հակառակը՝ որքան ժողովրդավարական հասարակարգում ցածր է մարդու իրավունքների և ազատությունների նշանակությունը, այնքան բնակչության զգալի մասի մոտ արտահայտվում է հակակրանք և օտարում հասարակական-քաղաքական կյանքից: Իսկ մյուս կողմից, քաղաքացիների երկարատև օտարումն ու հասարակական-քաղաքական կյանքին չմասնակցությունը հանգեցնում է շահերի ներկայացման և պահանջումների բավարարման անկարողություն, հավատի և վստահության կորուստ:

Եզրակացություն: Քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների լիակատար փոխգործակցությունը հասարակական-քաղաքական համակարգի մյուս ինստիտուտների հետ աստիճանաբար կհանգեցնի մասնակցության հիմնախնդիրների ինստիտուցիոնալացմանը:

Ուստի պետության և քաղաքացիական հասարակության հետագա զարգացումն ու կայունությունը պայմանավորված է իշխանություն-քաղաքացիական հասարակություն-մասնավոր հատված եռամիասնության համընդգրկուն գործակցությամբ, որի միջոցով հնարավոր կլինի իրական հիմքերի վրա դնել քաղաքացիական մասնակցության դրսևորումը: Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը՝ որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության կայացման կարևորագույն նախապայման, ՀՀ-ում կարող է ձևավորել կերպափոխման ամբողջական պայմաններ՝ ժողովրդավարական համախմբումը իրական հիմքերի վրա դնելու և կայացնելու համար:

Ի հավելումն դրան՝ նշենք, որ քաղաքական մասնակցության մշակույթը տեղեկատվական հասարակության ձևավորմանը զուգահեռ, հետզհետե ավելի է արդիականացվում. խիստ հրատապ են դառնում հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցային նոր կառուցակարգերի ներդրումը, դրանց ինստիտուցիոնալ ամրագրումն ու հասարակության քաղաքացիական գիտակցության մեջ մասնակցային մշակույթի ձևավորումը՝ որպես համախմբված ժողովրդավարական հասարակարգի կայացման առանցքային նախապայման: Արդի դարաշրջանում ոչ կոնվենցիոնալ մասնակցային գործողությունները ժողովրդավարական քաղաքական համակարգերի կայուն գործառնության հիմքն են, քանի որ վերջիններիս միջոցով է ապահովվում քաղաքացիների ազատ կամարտահայտման և սեփական կյանքը «տնօրինելու» սկզբունքները: Ինչպես կոնվենցիոնալ, այնպես էլ ոչ կոնվենցիոնալ գործողությունները միայն ինստիտուցիոնալ օրենսդրական նորմերի ամրագրման և կիրառման միջոցով կարող են արդյունավետ գործառնել՝ զերծ ամեն տեսակ ոչ իրավաչափ, բռնի արարքներից:

Գրականության ցանկ

T'adevosyan G., Ch'aloyan A., Ghazaryan D., K'aghak'ats'iakan nergravvatsut'yan yev masnakts'ut'yan instituts'ionalats'man herra-nkarnery zargats'man tsragreri hamatek'stum, Hayastanyan p'vordzi verlutsut'yun, Ye., 2008, 95 ej:

«HK-neri masin» HH orenk', 22.10.1996:

«HKH masin» HH orenk', 07.03.2018, <http://publiccouncil.am/hy/legal-acts/> hasaneli, 01.04.18:

«HK-neri masin» HH orenk', 16.12.2016:

«K'aghak'ats'iakan hasarakut'yan kazmakerput'yunneri zargats'man instituts'ional yev orensdrakan barep'vokhumneri hayets'akarg» HH karravarut'yan 2014 t'. septembei 25-i nisti № 40 ardzanagrayin voroshum, havelvats 1:

Sokolov A., Sovremennyye instituty molodezhnoy politiki v Yevrope: istoriya stanovleniya i razvitiya, Vestnik mezhdunarodnykh organizatsiy, 2009, № 1 [23], s. 84-99.

Adler R., Goggin J., What do we mean by “Civic engagement”? Journal of Transformative Education, 3 [3], 2005, pp. 236-253.

Dalton R., The Good Citizen. How a Younger Generation Is Reshaping American Politics, CQ Press, Washington, D.C., 2008, 256 p.

The Culture of Civil Participation as a Prerequisite for Democratization and Institutionalization of Civil Society in the Republic of Armenia (1991-2019)

Քաղաքացիական մասնակցության մշակույթը որպես ժողովրդավարացման և քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման նախապայման Հայաստանի Հանրապետությունում (1991-2019 թթ.)

Ishkanian A., Reclaiming the emancipatory potential of civil society: a critical examination of civil society and democracy building programs in Armenia since 1991, *Armenian Review*, 51 [1-4], 2009, ISSN 0004-2366, pp. 9-34.

Owen D., Political Socialization in the Twenty-first Century. Paper presented for presentation at “The Future of Civic Education in the 21st Century” conference cosponsored by the Center for Civic Education, James Madison’s Montpelier, September 21-26, 2008, pp. 1-23.

The Participatory Approaches Learning Study [PALS] Overview Report [International NGO Training and Research Centre], for the Department of International Development, UK, October 1999, 27 p.